

Juoksu- hautoista jälleen- rakennukseen

Antti Palomäki: Juoksuhaudoista jälleenrakennukseen. Siirtoväen ja rintamamiesten asutus ja asutuskysymyksen järjestäminen kaupungeissa 1940–1960 ja sen käännteentekevä vaikutus asuntopoliitikaan ja kaupunkirakentamiseen. Tampere University Press, 2011. 513 s.

Antti Palomäen väitöskirjatutkimus käsittelee tärkeää käännekohtaa eli toiseen maailmansotaan liittyvää jälleenrakennusta, siirtoväen ja rintamamiesten asuttamista ja heidän asumisensa järjestämistä kaupungeissa ajanjaksolla 1940–1960. Noiden sankarillisten vuosien suhteen tutkimuksessa on vielä monia valkoisia, tutkimattomia alueita ja uudelleen tulkinnan paikkoja. Asutus on jättänyt jälkensä: nykyisinkin kaupunkikuvassa arvostettuja ovat yhtenäiset rintamamiestaloalueet puolitoistakerroksine typpitaloineen, joiden piirustukset ovat aikansa tunnettujen arkkitehtien tekemiä.

Asuntopoliitikan historian tutkimuksessa rintamamiesten ja siirtolaisten asuttaminen kaupungeissa on jäänyt sivurooliin, samoin kuin asutustoiminta yleensäkin, huoli-

matta siitä, että se Suomen myöhään kaupungistuesssa hallitsi pitkään asuntopoliittikkaa. Asutuspolitiikka oli yksi suomalaisen asuntopoliitikan pitkistä ja vahvoista linjoista aina 1950-luvun lopulle, ja vasta teollistumisen toinen aalto siirsi painopisteen kaupunkiin ”suuren muuton” myötä. Palomäki taustoittaa laajalti asutustoimia ja liittää ne maatalouden ohella niin elinkeinojen kehitykseen, asumis- ja kaavoituspolitiikkaan, asutusuunnitteluun ja tyyppitaloihin kuin ajan yhteiskunnallisiin arvoihin ja kiistoihin. Kirjoittaja etsii syitä, miksi jälleenrakennusta Suomessa tarvittiin toisen maailmansodan aikana ja sen jälkeen ja miksi jälleenrakennuksen politiikka suuntautui niin kuin suuntautui.

Palomäen tutkimus perustuu laajaan arkistoon ym. aineistoon sekä tutkimuskirjallisuuteen ja käsittää 19, enimmäkseen laajaa lukua. Näin laajan kokonaisuuden hallinta on haaste niin tekijälle kuten lukijallekin. Tiiviimpi analyysi olisi tuonut keskeiset johtopäätökset ja pohdinnat paremmin esiin.

Kritisoitavaa yhteiskuntatieteilijä löytää etenkin tutkimusasetelmaa pohjustavasta luvusta 1, jossa on tutkimuskysymysten ohella teoreettisia ja metodologisia pohdintoja, lukua olisi voinut selkeyttää ja tiivistää. Teoreettisina lähtökohtinaan Palomäki käyttää polkuanalyysiä, johon kuuluvat jatkuvuuden ohella kriittiset käännekohtat ja *kontingenssin* (Palomäki: yllättävä ja käännteentekevä) käsitettä. Polkuanalyysi sopii hyvin asutustoiminnan samoin kuin asumisen tutkimukseen pitkävaikutteisten instituutioiden ja asutokannan jopa satojen vuosien käyttöön vuoksi. Palomäki ei riittävästi hyödynnä polkuanalyysin tarjoamia mahdollisuuksia analyysissä, vaan sen käyttö jää pinnalliseksi, vaikka kiinnostavaksi yritykseksi. Palomäen kirjan pääansiot löytyvät kuitenkin yksityiskohtaisista empiirisistä luvuista usune, kiin-

nostavine tuloksineen. Ansiokas on myös Palomäen näkökulma jälleenrakennuksen ja asutuksen yhdistämisestä ajankohdan kaupunkisuunnitteluun ja kaupunkirakentamiseen.

Asutustoiminnan taustoitukseen Palomäki aloittaa luvussa 2 itsenäisyyden ajan alusta, mikä laajentaa tutkimusta liikaakin. Sodanjälkeisen asutustoiminnan merkitystä korostivat 1930-luvun laman vaikutukset, jotka estivät väestön perheellistymistä ja alensivat syntyvyyttä. Sodanjälkeiseen asutukseen laan Suomen väestökeskuksissa vaikutti pommittustuhojen ja siirtoväen ohella myös hyvin vähäinen asutustuotanto 1930-luvulla talouslamassa ja kaupunkien rakennusvarallisuuden ja asutokannan yleinen pienuus. Sodan jälkeiseen asutustoimintaan loi painetta epäitsenäisen perheettömän väestön, niin palkollisten kuin naimattomien, palkatta perheviljelmillä koko ikänsä työskennelleiden sisarusten suuri määrä maaseudulla vielä ennen sotaa, kun mahdollisuutta itsenäisempään elämään ei löytynyt.

Palomäki kertoo yksityiskohtaisesti sodanaikaisista siirtoväen pika-asuttamisen vaiheista aina Itä-Karjalan asutusuunnitelmiin luvuissa 4–8, joiden sinänsä kiinnostava teksti monenkirjavista historian vaiheista laajentaa kokonaisuutta liikaakin. Luvuissa 9 ja 18 kuvataan sodanjälkeistä jälleenrakentamista ohjanneiden kahden lakikokonaisuuden syntyä: vuoden 1945 maanhankintalakia ja vuoden 1949 aravalakeja. Asuntopoliitikan kaksijakoisuus, sekä kaupunkien ja maaseudun välinen juopa tulevat esiin rinnakkaisissa järjestelmissä ja niistä käydyissä kiistoissa. Jälleenrakennuksen asutuspolitiikkaa suunniteltaessa ei suinkaan eletty konsensusyhteiskunnassa. Palomäki kuvaa hyvin 1940- ja 1950-luvun asutus- ja asuntopoliittisia kiistoja eduskunnassa sekä puolueiden erilaisia int-

ressejä. Esiin tulevat asuntopolitiikan monet keinot kuten sodan aikainen säännöstely, taloudellinen tuki, kaavoitus sekä rakennussuunnittelu, tyypitalot ja standardointi samoin kuin kansalaisten aseveltoiminta. Vuokrasäännöstelyn ja vuokra-asuntosijoitusten veronhuojennusten vaikutukset jäävät syrjään tulkinnoissa, vaikka kumpikin oli tuolloin merkittävä keino. Ne olivat kokoomuksen päätavoitteita, kun maalaisliitto puolestaan suosi asutusta ja vassemmistopuolueet aravalainoitusta.

Arvokysymysten keskeisyys tulee esiin ratkaisuja analysoitaessa. Rintamiesten tuki oli tarveharkintaista, maan ja lainojen saanti rajoitettiin ”ruumiillisen työn tekijöihin”, ja perheelliset olivat etusijalla. Vuokralla asunut ja asuva, usein pienituloisempi osa siirtoväestä ja rintamamiehistä jäi tukien ulkopuolelle vastoin tasa-arvoa ja sosiaalipoliittisia tavoitteita. Siirtoväelle annettu tuki liittyi omistamiseen, tätä ei kyseenalaistettu mitenkään, ja myös Arava lainoitti alkuvuosina pääosin omistusasuntoja. Vieläkin asunnon omistamista suositaan, ja perheet ovat asuntopoliitikassa etusijalla perheettömiin nähden.

Palomäki esittää, että asutustoiminta loi pohjaa asutuskeskusten institutionaaliselle politiikalle sitä edeltäen, mutta vaikutus viivästy. Aravan toiminta oli pitkään väliaikaisista määrärahoista päätettiin vuosittain, asuntohallitus vakinaistettiin vasta vuonna 1966 ja lakkautettiin keskusvirastona vuonna 1993. Nykyistäkin asuntopolitiikan vaihetta voi kuvata väistyväksi.

Palomäki käsittelee rintamiesten ja siirtolaisten asutus- ja asuntokysymyksen järjestämisestä sekä koko maan tasolla että Lahdessa luvuissa 12–16, Helsinkiä kuvataan suppeammin luvussa 17. Lahden valinta on onnistunut ratkaisu ja jaksot ovat kirjan kiinnostavinta antia.

Jälleenrakennuksen tarinan kertominen Lahden kannalta olisi voinut tiivistää ja jäntevöittää kokonaisuutta.

Palomäki kuvaa kaupunkisuunnittelun ja asutuspolitiikan välisiä ristiriitoja ja vallankäyttöä, sitä kuinka maaseutu takaoven kautta tunkeutui kaupunkiin. Kaupunkien ja maaseudun välinen intressiristiriita punoutui ideologiaan, kuntien kaavoitusvaltaan ja yksityiseen maanomistukseen ja sen rajoihin, mikä oli ristiriidassa yhteisen edun kanssa. Pitkjänteisempi kaupunkisuunnittelu vaati tuleviin tarpeisiin varautumista, ajankohittaisen kriisitilanteen, rintamamiesten ja siirtolaisten asuntokysymyksen ratkaiseminen taas ripeyttä. Asutusviranomaisten ja kaupunkisuunnittelijoiden kiistanaiheet esimerkiksi kaupunkialueiden vuokra- tai omistustonttien käyttämisestä ovat mielestäni erityisen kiinnostavia. Kaupunkisuunnittelun korostaessa yhteistä etua ja suunnitelmallista maapolitiikkaa, asutustoiminta asetti etusijalle pienomistuksen ja asutus- ja asuntotiloja vaadittiin kaava-alueillekin. Palomäen kuvaamat asuttamisen yhteydet puutarhakaupunkiaatteeseen ja tyypitaloihin sopivat myös tutkimuksen kokonaisuuteen. Osuvia ovat samoin Palomäen vetämät linjat asutustoimista ja rintamamiesalueista Suomelle myöhemmin tyypillisiin metsälähiöihin.

Suomen agraarinen perintö on vahva, ja 1950-luvun asutustoimet ovat suunnaltaan poikkeukselliset kaupungistuvan Euroopan perspektiivistä. Palomäki korostaa niiden positiivisia puolia, mikä painottuikin tutkimusajanjaksona, mutta aikaansaatu ”huomattava lisäys reaaliomaisuuteen” ei ollut pysyvä. Tämä ei Palomäen arvioissa tule mielestäni riittävästi esiin. Maaseudun asutustiloista monet hylättiin asutokäytöstä ja investointien hukkaprocentti oli suuri. Maan hinnan kallistuminen ja

noussut vaatimus- ja kulutustaso voivat väestökeskuksissakin johtaa rintamiestalojen purkuun. Arkistolähteiden ohella asutettavien omat kokemukset ja haastattelumateriaalin käyttö olisivat antaneet syvyyttä tutkimukselle. Vaikka asutustoimet olivat strategisesti perusteltuja, olivat ne monesti asukkaille äärimmäisen rasittavia, oli sitten kyse kylmien tilojen raivaamisesta ja myöhemmin niiden hylkäämisestä tai Karjalaan jatkosodan aikana palanneiden siviilien hukkaan menneistä ponnistuksista. Kirjan hyvä kuvitus, runsas valokuvamateriaali, tuo tosin tätä arjen näkökulmaa hyvin esiin.

Valitettavana pidän, että Palomäki ei riittävästi hyödynnä kansainvälistä vertailuaineistoa. Veteraanien ja monissa maissa myös pakolaisten asuttaminen toisen maailmansodan jälkeen olivat haaste niin Amerikassa kuin Euroopassa. Kansainväliset esimerkit olisivat suhteuttaneet suomalaisia sodanjälkeisiä jälleenrakennuksen ratkaisuja ja tuoneet niiden erityispiirteet esiin.

Palomäen tutkimus tuo merkittävää tietoa aiheestaan ja eräästä Suomen historian kannalta kiinnostavasta käännekohtasta. Monet tutkimuksen teemat ovat edelleen ajankohtaisia kuten pelko kaupunkirakenteen hajoamisesta ja tasapainottelu luonnonläheisen omakotiasumisen ja kasvavien kaupunkien suunnittelun välillä. Menneisyys on läsnä nykyisyydessä tavalla tai toisella, polkuriippuvuus voi kertoa miten.

– ANNELI JUNTTO